

DEKORATİV TƏTBİQİ SƏNƏT DƏRSLƏRİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN TƏLİM METODLARI

Şagirdlərin inkişafında dərslərin quruluşu və təşkili ilə yanaşı, dərslər barəsində tətbiq olunan metod və vasitələrin də böyük əhəmiyyəti vardır. Ümumiyyətlə təlim metodları hər bir fənnin konkret təlim tərbiyə funksiyalarını həyata keçirmək məqsədilə tətbiq olunan üsullar sistemidir.

Təlim prosesinin əsasistiqamətlərini və xarakterini təyin edən təlim metodları hər bir dərslərin konkret didaktik vəzifəsindən asılı olaraq müəllim və şagird fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Mövzunun xarakterindən asılı olaraq hər bir dərslərdə bir və ya bir neçə didaktik vəzifə metodları vasitəsilə həyata keçirilir. İstər Azərbaycan istərsə rus pedaqoji ədəbiyyatlarında təlim metodlarına müxtəlif təriflər verilsə də bunların hamısını birləşdirən ümumi cəhət bundan ibarətdir ki, təlim metodları bilik, bacarıq və vərdislərin asan, şüurlu və səmərəli öyrədilməsi vasitəsi olub, müəllim və şagirdlərin fəaliyyətini tənzimləmək məqsədi daşıyır. Ən böyük fikir ayrılığı təlim metodlarının kimə aid olması məsələsidir. Bir qrup alimlər qeyd edirlər ki, təlim metodunun mahiyyəti ni nəyi, kimə, harada və necə öyrətmək məsələsi təşkil edir ki, bu da bilavasitə müəllimin vəzifəsidir. İkinci qrup alimlər isə qeyd edirlər ki, belə olan təqdirdə müəllim biliyi hazır verir, şagird isə müstəqillik, fəallıq və yaradıcılıq imkanlarından məhrum edilərək, passiv dinləyiciyə çevrilir. Bu halda müəllimlə şagird arasında düz və əks əlaqə qurulur, şagird fikri və praktik fəaliyyətə cəlb olunmur.

Təlim metodlarına düzgün və hamı tərəfindən qəbul edilən tərif: metod müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı fəaliyyəti sistemidir ki, müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə təlim prosesində didaktik fəzifələrin həllinə kömək edir.

Təlim metodlarının növə görə təsnifatı da mübahisəli olaraq qalmaqdadır. Azərbaycan pedaqogikasında müxtəlif istisnalar nəzərə alınmazsa, ümumi pedaqoji metodlar nəzəri (material nəzəri cəhətdən daha yaxşı anlamağa kömək edən anlama metodları) praktik (material nəzəri cəhətdən daha yaxşı mənimsətmək üçün şagirdləri əməli cəhətdən hazırlamağa xidmət edən qavrama metodları) və tətbiqi yaxud yoxlayıcı (anlama-qavrama) olmaqla üç qrupa təsnif olunur. Fənnin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq spesifik təlim metodları öz xarakterinə görə bu qruplardan birinə aid edilir. Bunlar ümumi pedaqoji metodlar olub, bütün fənlərin tədrisində tətbiq olunur. Spesifik təlim metodları isə .ancaq bir fənnin tədrisində istifadə olunan vasitələrdir.

Pedagoji ədəbiyyatlarda təlim metodlarının ən səmərəli tədqiqatçıları olan İ. V. LERNER və M. N. Skatkin metodların bütün prinsip, növ və xarakterik cəhətlərini nəzərə alaraq onları beş qrupa bölürlər.

1. Məlumat reproduktiv metod - bu metod biliyin qəbulu və mənimsənilməsində şagirdin fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərindən asılı olaraq bilavasitə qavramanı nəzərdə tutur
2. Reproduktiv metod – bu metod təlim materialının hazır şəkildə verilməsinin çalışmaları ilə təkrarını, əsas həlledici məsələlərin təqlidi, (məsələn müəllimin dediyi cümləni olduğu kimi təkrar etmək, yarım dairənin çəkilməsində əl hərəkətlərinin mexaniki təkrarı və s.) yolu ilə mənimsənilməsini əsas götürür.
3. Problem metod - bu metod vasitəsilə öyrədiləcək təlim materialı bütün mümkün variantlarla şagirdlərə problem şəklində çatdırılır, və lazımı bilikləri şagird özü seçməli olur.
4. Evrestik metod - nəzərdə tutulan biliklərin tədricən xətti yolla mənimsənilməsini, əvvəlki bilik və bacarıqların da səfərbər edilməsi yolu ilə bacarıq və vərdislərin yaradılmasını nəzərdə tutur.
5. Tədqiqatçılıq metodu - qarşıya qoyulan problemin və konkret təlim vəzifəsinin optimal təlim yollarının axtarılıb tapılması ilə şərtlənir.

Təlim metodları şagirdlərin müstəqil yaradıcılıq fəaliyyətini nəzərə almaqla da təsnif olunur. Əvvəlki təsniflərdən fərqlənən bu bölgünü Y. Babanski təqdim etmiş, onu pedaqoji cəhətdən hərtərəfli əsaslandırılmışdır. Təlimin xarakteri və məqsədini, proseslərdə şagirdlərin fəaliyyətini də əsas pedaqoji amil kimi götürən müəllif təlim metodlarını üç qrupa bölür:

İ. Mahiyyətə nəzəri cəhətdən ümumiləşdirilmiş və təlim-dərketmə fəaliyyətinin praktik baxımdan təmin edən birləşdirici metodlar, buraya aşağıdakılar daxildir:

1. Praktik vərdislərə əsaslanan əyani və sözcülük metodları.

- 2 İnduktiv və deduktiv qavrama.
- 3 Üzündənköçürmə və təqlidə əsaslanan reproduktiv və problemlə axtarıcılıq metodları.
- 4 Hər bir şagirdin fərdi yaradıcılıq qabiliyyətinə əsaslanan müstəqilliklər.

::II.Təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və fəallıq metodları

- 1 Təlimə marağın stimullaşdırılması və bu əsasda təlim metodları yaradılması
Məsuliyyət hissi və bəttandaşlıq borcu.

III. Təlimdə nəzarət və özünə nəzarət hissələrinin tərbiyəsi yolları

- 1 Şifahi nəzarət və özünə nəzarət
- 2 Yazılı nəzarət və özünə nəzarət
- 3 Praktiki nəzarət və özünə nəzarət

Hal hazırda məktəblərimizdə təsviri incəsənət dərsləri bu metodlar əsasında tədris olunur. Lakin peşə yönümünün güclü olduğum məktəblərdə təlim metodları ilə yanaşı tarixən ev, ailə əraitində möhkəm kök salmış ənənəvi metodlardan da istifadə edilir. Bunlar “ailə metodu” adlanır. Uzun müddət sovet məktəblərində yaxına buraxılmayan “proteksionizm” qohumbazlıq adlanan nəsillərin varisliyi şəxsiyyət tərbiyəsində mühüm rolunu indi özünə öyrətmə vasitəsi kimi qiymətləndirilir.

Hamıya məlumdur ki, bu və ya digər sənət növü ilə məşğul olan ailənin uşaqları hələ məktəbə gələnə qədər bu sənət barəsində müəyyən bilgilə malik olur, və məktəbin borcu əvvəlki tərübəyə əsaslanaraq bu şagirdin bədii və peşə ustalığına elmi istiqamət vermək, estetik hissələrini oyatmaqdır.

Müəllim dərslər apararkən həm ümumpedaqoji və spesifik təlim metodlarından, həm də “ailə” istifadə metodundan istifadə etməlidir.

Təlimdə dəqiq sxem və konkret reseptlər yoxdur. Bir iş növünü digəri, bir metodu başqası ilə əvəz etmək təbii bir prosesdir. Çünki şagirdin tərbiyəsi yaradıcı işdir və buna tam yaradıcı yanaşmaq lazımdır.

Başqa təlim fənlərindən qismən fərqlənən təsviri sənət dərsləri müəllimin şərhilə başlanır. Məlumdur ki bu metod müəllimin izahı, nəqli və sualları kimi üç komponenti birləşdirir. Müəllim bu və ya digər dekorativ əşyanı bəzəyən naxış və elementlərin bədii-dekorativ rolunu, mənasını ətraflı izah edir, şagirdləri fəal mənimsəməyə istiqamətləndirir.

Bu zaman şagirdlərin diqqəti əşyanın həm praktik əhəmiyyətinə, həm də bəzək üçün istifadə olunan naxışların düzülüşü və roluna yönəldilir. Müəllim suallarla verilən məlumatın mənimsəmə dərəcəsinin müəyyənləşdirdikdən, illüstrativ metodun praktik əhəmiyyətini yoxladıqdan sonra əşyanın teniki cəhətdən yerinə yetirilməsi mərhələsinə başlayır. Dərslə bu mərhələsində bəzi müəllimlər ya əşyanın özünü, ya əşyanın əyani vəsait kimi çəkilmiş formasını ya da epidiaskopla böyüdülmüş əksini verirlər ki, bütün hallarda məlumat şagirdlər üçün texniki cəhətdən mürəkkəb olaraq qalır. Ən optimal metodiki priyom şagirdlərin gözü qarşısında lövhədə konkret bədii nümunənin müəllim tərəfindən şəxsən yerinə yetirilməsidir. Bu zaman müəllim bir neçə elementi yerinə yetirdikdən sonra həmin elementlərin çəkiliş texnikasını şagirdlərə mənimsətmək üçün təkrarlayır, şagirdlərə həmin elementləri havada işarələrlə göstərməyi tələb edir, partalararası gəzərək naxışların çəkilişini, rəsm ləvazimatlarından istifadə qaydalarını yoxlayır, nəzarəti gücləndirir. Şagirdlərin praktik cəhətdən işi tamamlaya biləcəyinə əmin olan müəllim yenidən lövhəyə qayıdaraq orada işi davam etdirir və dekorativ əşyanın çəkilməsini tamamlayır. Partalararası nəzarət prosesində lazım gəldikcə şagirdlərə fərdi məsləhətlər verilir, bəzən isə müəllim kağız üzərində özü müəyyən düzəlişlər edir. Müəllim dərslə bu hissədə reproduktiv metodun elementlərindən səmərəli və yaradıcı şəkildə istifadə etməlidir. Qeyd etdiyimiz iş prosesində müəllimin çəkdiyələrinin təkrar etmək nümunəsidir. Belə ki, bu zaman şagirdlər müəllimin texniki priyomlarını təkrar edir, müəllimin yerinə yetirdiyi dekorativ əşyanın üzünü köçürürlər ki, burada yaradıcı, inkişafetdirici təlimdən söhbət getmir. Lakin bu iş prosesinin digər üstün cəhətləri də vardır. Müəllim şagirdləri texniki iş priyomları ilə tanış edir, onların əli və gözü işə alışı, şagirdlər praktik vərdişlərə alışirlər ki, bunun üzərində onlar gələcəkdə özləri fikirləşdikləri naxışların necə qurmaq yollarını

mənimsəyirlər. Beləliklə reproduktiv metodun bir mahiyyəti də imitasiyadan (təqliddən) yaradıcı, müstəqil iş doğru vərdiş yaratmaqdır.

Bəzi şagirdlərin peşə qabiliyyəti mühitdən (ailədən), bəzilərininki hazırlıq səviyyəsindən (uşaq bagçaları və dərnlərdən) tapşırığı yerinə yetirməyə qismən hazırlıqlı olduqları halda bəziləri bu halla indi qarşılaşır. Ailə metodunun təsiri ilə bəzi şagirdlər ağac üzərində oyma və yandırmanı, bəziləri metal üzərində işi, bəziləri isə metal üzərində işləməyi bacarır. Lakin sinifdə hər hansı bir əşyanın bədii tərtibatı, naxışların qurulması artıq fərdi deyil, kollektiv iş olduğundan, yəni hamı eyni qaydada işləməli olduğundan, onlar adət etmədikləri, əllərinin öyrəşmədiyi işi yerinə yetirməli olurlar. Material müxtəlifliyi, işin həcmi və ölçüləri, kompozisiya və rəng tərtibatının zənginliyi müəyyən psixoloji sədlər yaradır. Burada artıq təsviri sənət qanunları, həcm, qurma, işıq kölgə, simmetriya qanunları, kompozisiya qanunları ön plana çəkilir.

Nəzərə alınmalıdır ki, ailə metodu induktiv metoddur, yəni burada istiqamət fərddən kollektivə, xüsusidən ümumiyyə görədir. Burada şagirdləridə bilik, bacarıq və vərdişlərin yaradılması müəllimdən səmərəli iş metodları tətbiq etməyi tələb edir. Orta məktəblərdə dekorativ tətbiqi fəaliyyət dərslərinin keçirilməsi xalq sənətini yaşatmaqla bərabər yeni, milli obrazlar yaradan insanlara bəsit məlumatların verilməsidir. Bu zaman şagirdlər yalnız dekorativ tətbiqi sənət əsərlərinin hazırlanmasında istifadə edilən texniki priyom və texnologiyaları öyrənməklə kifayətlənməməli, hərtərəfli, ahəngdar inkişaf etmiş, şəxsiyyətin əsas intellektual göstəricilərindən biri olan estetik tərbiyə prinsiplərinə və metodlarına yiyələnməlidirlər. Tətbiq olunan təlim, metod və vasitələrin meydana çıxardığı faktlardan biri də budur ki, bütün ibtidai sinif şagirdlərinin simasında rəssam, sənətkar, peşə ustası axtarmaq və bütün təlim prosesini bu istiqamətdə qurmaq əbəsdir. Təlimin əsas perspektiv məqsədi dekorativ tətbiqi sənətin həzəriyyə və psixologiyasını şagirdlərə öyrətmək, onlarda estetik hissləri oyatmaq, cilalamaq, ətraf aləmin spesifik dərk olunma vasitələrinə dair əməli vərdişlər yaratmaq. Təsviri sənət müəllimi fənnin tədrisinə yaxın və son məqsədini aydın təsəvvür etməli, və bunun üçün baza yaratmalıdır.

Məlumdur ki, müxtəlif məmulatlardan hazırlanan hər bir sənət əsərinin öz spesifik işlənmə texnikası və texnologiyası, xüsusi kompozisiya və estetik qanunauyğunluqları, təsir dairəsi vardır. Müəllim bu sənət əsərlərinin hazırlanma yolları, və bədii tərtibatının ən yaxşı üsullarını axtarıb tapmağı şagirdlərə öyrətməklə yanaşı, materialların xarakterik xüsusiyyətləri, təyinatı, bundan hazırlanan əşyaların praktik və həyati əhəmiyyəti və s. haqqında məlumat verməklə şagirdləri təlimi səciyyə daşıyan əməli işə hazırlamalıdır. Bu məqsədlə təlim vasitələri və yaxud öyrədici elementlər, yəni təbii xammal gil, ağac, metal, dəri, parça və s. üzərində iş növlərinə aid məlumat verməlidir.

IV- sinifdən başlayaraq sadə formalı əşyaları praktik olaraq dərs zamanı hazırlamaq olar.

METODİK ƏDƏBİYYAT:

- 1 Soltan Atayev ----- İbtidai siniflərdə təsviri incəsənətin tədrisi metodikası
Bakı----2001
- 2 Xvorostov A S -----Dekorativno prikladnoe iskustvo v škole
Moskva. Prov.---1988